

citavau, leido man artimiau susipažinti su savo kerinčiu darbu. Neįsivaizduojamai sudėtingi genomo procesai, sąlygojantys gyvybę, visas gyvybės formas, mąslų tyrinėtoją pribloškia. Kodėl tas palinkimas į klaidas? Kodėl egzistuoja apsigimimai kaip žalingų mutacijų padariniai? Minėtasis profesorius Wolfgangas Schreineris mano, jog apie *successful design* („nusisekusį planą“) galima kalbėti, nes išgyvenusiems jis nusisekė. Tačiau matant daugybę galimų klaidų šaltinių, jo negalima laikyti rūpestingu (*careful design*) ir atjaučiančiu (*compassionate design*). Baigdamas jis pareiškė: „Iš *intelligent design* reikėtų, tiesą sakant, tikėtis visko“, būtent, kad jis būtų *successful*, *careful* ir *compassionate*.

III.

Pamėginsiu nurodyti dvi atsakymo ieškojimo į šiuos klausimus kryptis:

1. Blogis yra didelis, baisus ir nenuneigtinas. Tačiau gėris vis dėlto visada didesnis ir galingesnis. Tai absoliučiai tikra. Blogis visais savo pavidalais visada yra gėrio trūkumas, defektas, galintis būti didelis ir baisus, tačiau galiausiai niekada ne didesnis už gėrį, kurį iškreipia ar atima. Tai rodosi jau mažiausių dalykų srityje: genetiniai defektai gali sukelti baisesius apsigimimus. Tačiau jie visada tik išimtis. Stebėtina, kad šis neapsakomai sudėtingas genomo aparatas apskritai funkcionuoja, ir dažniausiai net puikiai ir labai tiksliai.

2. Vis dėlto neįgalus vaikas, net jei vienas iš 1 000 sveikų, juk yra nepakartojama būtybė su savuoju ir savo tėvų bei seserų ir brolių likimu. Kodėl Dievas leidžia tam įvykti? Venkime „lėkštų“ atsakymų. Į klausimą „Kodėl?“ tėra vienas atsakymas – solidarumas. Tas neįgalus vaikas galėjau būti ir aš. Jis turi tą pačią žmogišką būtį ir tą patį kilnumą kaip ir aš. Jis yra gyvas kvietimas man: būk man toks, kokie norėtum, kad būtų kiti tavo atžvilgiu, jei būtum mano padėtyje. Kiek daug meilės tokiu skausmingu būdu yra atsiradę pasaulyje!

Galiausiai lieka slegiantis Reinholdo Schneiderio klausimas, kodėl blogis taip beprasmiškai smogia. Jokio *design* čia neįmanoma įžiūrėti. Veikiau – prasmės ir plano griovimą. Biblija žino, kad „visa kūrinija iki šiol tebedūsauja ir tebesikankina“ (Rom 8, 22). Ji sužeista, paženklinta blogio. Ji ne tik „pajungta tuštybei“ (Rom 8, 22). Atrodo tarsi viršų būtų paėmusi „pavergėjo valia“. Bet jai taip pat duotas pažadas: „Kūrinija bus išvaduota iš pragaišties vergovės ir įgis Dievo vaikų garbės laisvę“ (Rom 8, 21). Ši visa kūrinija ilgesingai laukia, „kada bus apreikšti Dievo vaikai“ (Rom 8, 19). Apie žmogų kaip „kūrinijos viršūnę“ ir apie radikalią kritiką tokio tikėjimo atžvilgiu kalbėsime kitoje katechezėje, o dar vėlesnėje – apie Kristų, Atpirkėją, kuriam kūrinijos kančios baigiasi ir kuris yra naujos kūrinijos pradžia ir tikslas.

Apie žmogų kaip „kūrinijos viršūnę“

(šeštoji katechezė iš ciklo „Kūrimas ir evoliucija“)

„Tikintieji ir netikintieji beveik vieningai sutaria, kad viskas žemėje turi būti palenka žmogui, kaip centrui ir viršūnei“. Taip pareiškė Vatikano II Susirinkimas savo pastoracinėje konstitucijoje *Gaudium et spes* (12). Ar tokia pozicija po keturiasdešimties metų dar apginama? Ar iš tiesų visa šioje žemėje orientuota ir orientuotina į žmogų? Ar toks turėtų būti tikinčiųjų požiūris? (Jis toks ir yra!) Ar tam pritaria ir netikintieji?

Vieningo sutarimo, kad žmogus yra „kūrinijos viršūnė“, kaip čia numano Susirinkimas, atrodo iš viso nėra. Juk tai taip pat reikštų, jog evoliucija, atvedusi prie žmogaus, turi tikslą ir, vadinasi, yra kryptingas procesas, atitinka planą, ketinimą, *design*, kad žmogaus atsiradimas yra kryptingo, vadinasi, planingo, o ne vien atsitiktinio proceso padarinys. Mes ir vėl atsiduriame šiandienių debatų sūkuryje!

Žmogus – kūrinijos viršūnė: šiandien daugeliui tai skamba kaip pasipūtėliškas žmogaus savęs pervertinimas. Dažnai tenka skaityti ir girdėti: jei tikėjimas žmogų iškelė aukščiau visų kitų gyvų būtybių, tai mokslas vėl nustūmė jį nuo jo aukštos pakylės. Jau tapo beveik stereotipiška kalbėti apie „tris didžius pažeminimus“, kurių žmonija susilaukė iš mokslo. Žinomas elgesio tyrinėtojas Anatalis Festeticsas apie tai rašo štai ką:

„Pirmasis pažeminimas atėjo iš Koperniko Krokuvos: žemė nėra Visatos centras; antrasis – iš Darwino Londono: esame kilę iš gyvūnijos pasaulio; trečiasis – iš Sigmundo Freudo Vienos su mūsų psichikos analize. Skaudžiausią smūgį sudavė Darwino „šventvagystė“ – mūsų giminystė su primatais, kuri mums atrodė nemaloni ir piktinanti, nes būtent beždžionės į mus tokios panašios bei mus dar ir pamėgdžioja“ (*Die Presse*, 30. 01. 2006, S. 30).

„Kūrinijos viršūnė“ svyruoja

Norėdami parodyti, kaip mokslinė pažanga dar daugiau „pažemino“ žmogų, pateiksime pavyzdį: prieš kelis mėnesius pavyko iššifruoti šimpanzių genomo seką. Ji, kaip mums sakoma, daugiau kaip 98 procentais tapati žmogaus genomo sekai. „Kūrinijos viršūnė“ svyruoja. Jai atsirado stiprus konkurentas. Ar ne geriau kartu su anglų evoliucijos biologe Olivia Judson sakyti: „Kai kurie žmonės norėtų manyti, kad mes, žmonės, esame sukurti ypatingu būdu, kitaip negu kitos gyvos būtybės. Aš taip nemanau, aš džiaugiuosi, kad yra ne taip. Aš didžiuojuosi būdama šio gamtos klegesio dalis, žinodama, kad jėgos, kurios mane pagimdė, taip pat pagimdė bites, milžiniškus paparčius ir mikrobus“ (*Herald Tribune*, 03. 01. 2006).

Kas yra žmogus?

Pavyzdžių galima pateikti, kiek nori. Žmogumi kaip kūrinijos viršūne abejojama trejopai: Žemė išguita iš centro, nustumta į vienos galaktikos iš daugiau negu šimto milijardo žvaigždžių pakraštį, o ta galaktika savo ruožtu – į Visatos iš daugiau negu šimto milijardų galaktikų pakraštį.

Žmogus kilo iš gyvūnų karalijos. Tikėjimui, taip pat protui, tai nebūtų problema, kaip dar pamatysime. Kliūva tai, kad jis iš gamtos kilęs tam tikra prasme tolydžiai; tai, kad tarp gyvūno ir žmogaus nėra esminio pertrūkio, metafizinio skirtumo. Žmogus kaip dvasia apdovanota būtybė didžiajame gyvybės pasaulyje nebetraktuojamas kaip kažkas iš pagrindų nauja.

Galiausiai trečiasis pažeminimas: žmogaus siela nuverčiama nuo jos dvasinės aukštumos ir demaskuojama kaip nesąmoningų troškimų kaukė. Žmogų determinuoja ne dvasia, bet *libido*. Šiais trimis didžiais „nuvainikavimais“ kūrinijos viršūnė parbloškiamą į dulkes. Jei ji ten ir lieka gulėti, tai reiškia, jog mokslas žmogų yra galutiniai nuvainikavęs. Kas jis – karalius ar tarnas? Kas yra žmogus?

8 psalmėje meldžiamasi: „Kai pažvelgiu į tavo dangų, tavo rankų darbą, į mėnulį ir žvaigždes, kurias tu prirtvirtinai, kas tas žmogus, kad jį atmeni, kas tas mirtinasis, kad juo rūpiniesi?“ (Ps 8, 4–5).

Gamtos dalis ar kūrinijos viršūnė?

Kas yra žmogus – gamtos dalis ar kūrinijos viršūnė? O gal ir viena, ir kita? Ar jis kilęs iš gyvūnų karalijos, ar yra nepakartojamas Dievo kūrinys, ar ir viena, ir kita? Šiuolaikinio mokslo jis buvo paverstas mažyčiu taškečiu mažytėje planetoje Visatos pakraštyje. O gal jis vis dėlto yra giliausias mūsų pasaulio viso gigantiško tapimo proceso tikslas? Arba gal ir viena, ir kita? Ar jis pažemintas, nes suvokė savo vienišumą Visatoje, ar išaukštintas, nes yra Visatos taškas, kur Visata suvokia save pačią ir gali save apmąstyti? O gal ir viena, ir kita?

Psalmininkas toliau tęsia: „Tu padarei jį tik truputį žemesnį už save, apvainikavai garbe ir didybe. Tu padarei jį šeiminingu, padėjai visa prie jo kojų: avis ir jaučius visus aliai vieno ir laukinius gyvulius, padangių paukščius bei jūros žuvis ir visa, kas tik keliauja jūrų takais. Viešpatie, mano Dieve, koks nuostabus tavo vardas visoje žemėje!“ (Ps 8, 6–10).

Kūrinijos centras ir viršūnė

Kas Biblijoje sakoma apie žmogų, tas išsamiai išplėto-ta krikščionių ir dar anksčiau žydų tradicijoje. Pamėnėsiu keletą liudijimų iš krikščionių tradicijos. Anks-tyvosios krikščionybės raštijai priklausančiame „Laiš-

ke Diognetui“ (II a. pradžia) rašoma: „Dievas pamilo žmones. Dėl jų jis sukūrė kosmosą, pajungė jiems visa, kas žemėje, apdovanojo juos gebėjimu kalbėti bei suvokti, atsiuntė pas juos savo Sūnų, pažadėjo jiems dangaus karalystę ir suteiks ją tiems, kurie jį myli“ (10, 1–2).

Tai visiškai „antropocentrinis“ ir visiškai „teocentri- nis“ požiūris į žmogų. Žmogus yra kūrinijos centras ir viršūnė. Visa yra sukurta jam, dėl jo. To naudai kalba jo matomas kūninis-dvasinis pranašumas (kalba, pro- tas, vertikali laikysena), taip pat ypatingos Dievo ma- lonės (panašumas į Dievą, buvimas Dievo išikūnijimo tikslu, pašaukimas į amžinąjį gyvenimą). Toks įsitiki- nimas krikščionybę vienija su judaizmu. Talmude pa- teikiamas gražus palyginimas apie tai, kad pasaulis Dievo sukurtas kaip vestuvių menė, Tėvo rengiama savo Sūnui. Kai viskas buvo užbaigta, jis įvedė į vestu- vių menę savo Sūnų (*Sanhedrin*, 108a, cit. iš: Billerbeck III, 248).

Kad ir koks gražus būtų šis įvaizdis, ar toks žmogaus aukštinimas pagrįstas? Ant Naujųjų laikų slenkščio jau- nas genijus Giovanni Pico della Mirandola (1463–1494), visiškai vadovaudamasis krikščioniškai suprastino Re- nesanso dvasia, apdainavo neprilygstamą žmogaus kil- numą bei didybę. Jis leidžia Dievui prabilti į žmogų žo- džiais, kuriais Jis primena jam jo nepakartojamumą:

„O Adome, nesuteikiau tau kokios nors apibrėžtos gy- venamos buveinės, kokio nors apibrėžto veido, kokio nors ypatingo talento, idant tu pats savo nuožiūra su- sirastum kiekvieną gyvenimo buveinę, išvaizdą, talen- tą, kokį nori. Likusios būtybės palenktos mano nusta- tytiems jų prigimties dėsniams ir todėl ribotos. Tuo tar- pu tavęs neriboja jokie užtvapai, savo paties prigimti tu gali nusistatyti pagal savo laisvą valią, į kurios ran- ką įdėjau tavo likimą. Paleidau tave į pasaulio centrą, idant iš čia patogiai galėtum dairytis, ko visko pasau- lyje yra. Sukūriau tave nei dangišką ir nei žemišką, nei mirtingą ir nei nemirtingą, kad tu, savo paties šeimini- ninkas, galėtum būti apdovanotas garbe ir pareiga formuoti savo paties esmę pagal tai, kam tu gyvenda- mas teiki pirmenybę. Tu gali laisva valia nupulti į žemiau žmogaus esančias formas, lygiai taip pat lais- vai, savo paties sprendimu, atgimti aukštesnėmis dieviš- kosiomis formomis“ (G. Pivo della Mirandola, *Die Würde des Menschen*, Pantheon Verlag, Fribourg-Frankfurt- Wien; cit. mano knygoje *Existenz in Übergang*, Einsiedeln 1987, 36).

Čia jau į priekį užbėgama kai kam, kas bus ypač išrutu- liota šiuolaikinėje antropologijoje: žmogaus atvirumas ir neapibrėžtumumas yra jo silpnybė ir kartu stiprybė; bet pirmiausia jį ženklina apsisprendimas, nuostabus ir ne- pakartojamas laisvės gėris. Jame slypi piktnaudžiavi- mo grėsmė ir galimybė atgimti aukštesnėmis dieviško- sioms formoms. Kartu su visa krikščioniškąja tradicija jaunasis Pico žvelgia į ypatingą tikslą – sudievinimą,

tapimą panašiam į Dievą. Tai žmogų tarp visų kūriniių daro nepakartojamą.

Atradus, jog žemė nėra centras, kad ne Saulė aplink ją sukasi, bet priešingai, įvykus „koperniškajai“ pervartai, buvo smarkiai išjudintas ir tikėjimas centrine žmogaus vieta. Juo toliau vėrėsi Visatos matmenys tiriančiam žmogaus žvilgsniui, juo mažiau įtikimas darėsi krikščioniškasis tikėjimas privilegijuota žemės, vadinasi, žmogaus vieta kaip tuo centru, kurį Dievas pasirinko, kad jam kaip Gelbėtoją atsiųstų savo Sūnų. Kaip šiai tokiai mažai planetai galėtų tekti ypatingas vaidmuo? Kaip galima žmogui šioje planetoje priskirti ypatingą vietą?

Garsiamoje procese prieš Galileo Galilėjų 1633 m. prieta prie išvados, kad heliocentrisinis pasaulėvaizdis su Biblija nesuderinamas. Žinome, kad tai nėra šlovingas Bažnyčios istorijos puslapis. Šis procesas, nuklentas kai kuriomis legendomis, iki šiandien daugeliui yra Bažnyčios priešiško mokslui simbolis, tarsi Magisteriumas, Bažnyčios dogmatika norėtų valdyti mokslą bei jam nurodinėti, ką galima atradinėti ir ko ne. Žemės ir žmogaus joje ypatingos vietos, kurios, atrodo, reikalauja tikėjimas, mokslas, atrodo, negalįs išlaikyti.

Ar žmogaus vieta aukšta?

Kas yra žmogus? „Čigonas Visatos pakraštyje“? Taip žmogų savo garsioje knygoje „Atsitiktinumas ar būtinybė?“ pavadino Nobelio premijos laureatas fizikos srityje Jacques'as Monod. Beveik tuo pačiu metu, kai Monod rašė savo knygą, Vatikano II Susirinkimas su visu iškilmingumu dar kartą patvirtino žmogaus aukštą vietą: Susirinkimo konstitucijoje apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje tvirtinama, jog žmogus yra „vienintelis kūrinys žemėje, kurio Dievas norėjo dėl jo paties“ (Vatikano II Susirinkimas, *Gaudium et spes*, 24).

Kas yra žmogus? Asmuo ar daiktas? Ar turi neatimamą orumą – ne todėl, kad jam jį būtų kas nors pripažinę, suteikę, bet todėl, kad jis tai visada turi kaip žmogus, nes yra žmogus? O gal žmogus tėra kažkas, tegalintis jaustis didesnės visumos dalimi? Apie šį klausimą galiausiai sukasi visi su žmogaus kilnumu, žmogaus teisėmis susiję klausimai. Nuo atsakymo į juos priklauso, kaip traktuotini žmogaus orumas ir žmogaus teisės. Viena tebus pasakyta iš anksto: atsakymą į šį svarbiausią klausimą galima rasti ne priešpriešinant tikėjimą ir žinojimą, religiją ir mokslą, bet bendromis mąstymo, tyrinėjimo ir tikėjimo pastangomis.

Per visą mąstymo istoriją pasitaiko „švytuoklės svyravimų“. Tai norima žmogų visiškai sugrąžinti į gamtą, neigti jo ypatingą vietą, tai žmogus taip iškeliamas ir izoliuojamas nuo likusios gamtos, jog tam tikra prasme praranda „žemę po kojomis“, imamas griežtai priešpriešinti žemiau žmogaus esančiai gamtai. Manau, jog

Naujausiais laikais švytuoklės svyravimai itin dideli. Štai šiuolaikiniam mąstymui įtaką padaręs Descartes'as, vienapusiškai iškeliantis žmogų iš visos likusios gamtos kaip, pasak jo, „mąstantį daiktą“, „*res cogitans*“, o visa kita mechanistiškai laikantis tik „*res extensa*“, kiekybiniu pasauliu.

Priešinga pusė mėgina žmogų ištirpdyti gamtos visuomoje. Šiek tiek daugiau pasidomėkime šiais švytuoklės svyravimais; tai padės išryškinti krikščioniškąjį požiūrį, kur abu aspektai tinkamai subalansuojami: viena vertus, žmogus įtraukiamas į gamtos visumą laikantis minties, jog visi esame kūriniai, ir, kita vertus, laikantis minties, jog esame sukurti pagal Dievo pavelslą, pabrėžiamas žmogaus nepakartojamumas.

Tad pirmiausia – ar žmogus yra gamtos dalis? Žinoma! Bet kokia prasme? Įdomu pažvelgti į šios diskusijos, prasidėjusios ne šiandien, ankstyvąją istoriją. Judaizmui ir krikščionybei pasirodžius antikiniame pasaulyje, tuometiniai pagonių filosofai ėmėsi energingai vieną ir kitą kritikuoti sakydami: idėja, esą Dievas pasaulį sukūręs dėl žmogaus, absurdiška. Pavyzdžiui, krikščionybei priešiškas filosofas Kelsas II a. teigia: „Pasaulis atsirado tiek pat dėl gyvūnų, kiek ir dėl žmogaus“ (plg. Origenas, Prieš Kelsą IV, 74). Jo akimis, žmogus nepagrįstai didžiuojasi savo ypatinga padėtimi. „Mes, žmonės, maitinamės dėdami dideles pastangas ir kentėdami, tuo tarpu visi gyvūnai maitinasi nei sėdami, nei ardami“ (ten pat, IV, 76).

Dievas sukūrė visumą

Tai beveik primena Jėzaus žodžius apie padangių sparnuočius, kurie „nei sėja, nei pjauna, nei į kluonus krauna, o jūs dangiškas Tėvas juos maitina“ (Mt 6, 26); ir apie lauko lelijas, kurios auga taip, kad nė Saliamonas pačioje savo didybėje nebuvo taip pasipuošęs kaip kiekviena iš jų“ (Mt 6, 28). Ar ne pats Jėzus šiek tiek apriboja žmogaus savęs pervertinimą? Ar ne Jėzus vis nurodo, kaip nuostabiai Dievas rūpinasi visais kūriniais, net žvirbliais? Apskritai panašiai klausia ir pagonių filosofas Kelsas: „Argi maistas auga tik žmogui, o ne visoms gyvoms būtybėms?“ (ten pat, IV, 75). Teiginį, jog esame kūrinijos valdovai tik dėl to, kad mums pavaldūs gyvūnai, jis sugriauna gana išpūdingu argumentu, kad ne tik žmonės ėda gyvūnus, bet ir gyvūnai ėda žmones. Tai, kad bijomės paukščių gripo, primena mums, jog tikrai esame įtraukti į gamtą. Kad planuojame ir stotome didingus miestus, pasak Kelso, nėra pagrindas pui kuotis, nes „bitės ir skruzdėlės kuria lygiai tokias pačias nuostabias valstybes ir stato lygiai tokius pačius nuostabius pastatus“. Galiausiai: „Ne dėl žmogaus visa sukurta, lygiai kaip ne dėl liūto, erelio, delfino“, bet – tokia yra argumento esmė – dėl visumos. Dievas sukūrė visumą ir ta visuma rūpinasi. Kiekvienas šioje visumoje turi savo paskirtį, vietą, žmogus ne daugiau negu beždžionė ir žiurkė – taip mano Kelsas (plg. IV, 99).

Tai, ką šis Antikos filosofas priešpriešina žydų ir krikščionių požiūriui, nepaprastai aktualu: žmogus yra visumos dalis – štai pagrindinis argumentas nuo Antikos iki šių dienų. Žmogus, panardintas į gyvybės srautą, yra ne kitoks negu kiti kūriniai, jis iš jų neišsiskiria dvasia, jėga, koku nors ypatingu pašaukimu. Jis turi tuo tenkintis, galiausiai „nuolankiai“ atsakyti savo pretenzijos „būti kažkuo geresniu“.

Požiūris, leidžiantis žmogui ištirpti visumoje, savaip patrauklus, jis vis susilaukdavo ir tebesusilaukia dažnai karšto ir fanatiško pritarimo. Kai kurios totalitaristinės XX a. ideologijos, vertinusios tik valstybės, partijos, rasės ar klasės visumą, o individą laikiusios vien visumos nariu, dalimi, bet ne subjektu, visumai nuosekliai pajungė ir žmogaus orumą bei žmogaus teises. Ideologinis evoliucionizmas, kurį visada aiškiai skiriu nuo mokslinės evoliucijos teorijos, visiškai giminą Kelso požiūriui ir tesiskiria tuo, kad anuomet „visuma“ traktuota statiskai, o dabar dinamiškai. Visa yra vienintelis didžiulis procesas, evoliucijos upė. Darydamas tam tikras pasaulėžiūrinės išvadas, mikrobiologas Reinhardas W. Kaplanas savo knygos „Gyvybės kilmė“ pabaigoje rašo: „Šiandien gyvybė laikoma ne kuo nors, kas nesuvokiama, bet suprantama medžiagos saviraidos pakopa ir todėl įterpta į gigantišką viso kosmoso evoliuciją“ (*Der Ursprung des Lebens*, Stuttgart 1972, 252).

Nemanau, jog ši ištara klaidinga, tačiau ji, mano akimis, vienpusiška bent žmogaus atžvilgiu, nes čia neišreiškiama esminė žmogaus reiškinio pusė. Teisingai: visa, kas yra žemėje, materialybė, gyvybė ir pats žmogus „įterpti“ į gigantišką viso kosmoso tapsmo procesą. Ar šį tapsmo procesą pagrįstai vadiname evoliucija, kitas dalykas. Bet tikra yra tai: savo fizinę egzistenciją esame skolingi pasaulio tapsmui, pradedant elementais, atsiradusiais Visatos tapsmo procese, ir baigiant sąlygomis, mūsų „švelnioje planetoje“ padariusiomis gyvybę galimą.

Šis „panardintumas“ į tapsmo upę visiškai suderinamas su bibliiniu požiūriu į žmogų. Tai, kad žmogus tikrai giminingas visiems kūriniais, yra vienas iš nuostabių mūsų žemiškosios egzistencijos puslapių. Su jais dalijamės tais pačiais materijos dėsniais, tais pačiais gyvybės struktūriniais elementais. Turime tą pačią, kaip ir kitos gyvos būtybės, gyvybinę erdvę. Visi esame kartu Nojaus arkoje, kuri yra ši planeta.

Kaip giliai savo fizine egzistencija esame įjausti į Visatos istoriją, labai vaizdžiai rodo Ciuricho ETH astrofizikos profesorius Arnoldas Benz. Materija, elementai, sudarantys mūsų kūną, atsirado per milžiniškas branduolinių sintezės žvaigždžių viduje:

„Anglis ir deguonis mūsų kūnuose kyla iš senos žvaigždės helio degimo zonos. Du silicio branduoliai prieš

pat supernovos sproginimą ir per jį susilydė į geležį mūsų kraujo hemoglobine. Mūsų dantų kalcis susidarė per supernovos sproginimą iš deguonies ir silicio. Fluoras, kuriuo kasdien valomės dantis, atsirado keistoje neutrino sąveikoje su neonu, o jodas mūsų skydliaukėje – per neutronų pagavimą žvaigždės kolapso metu prieš jos vartimą supernova. Mes tiesiogiai susiję su žvaigždžių raida ir patys esame kosminės istorijos dalis“ (Arnold Benz, *Die Zukunft des Universums. Zufall, Chaos, Gott?*, München 2001, 35).

Kas žmogų padarė žmogumi?

Milano universiteto astrofizikas Marco Bersanelli priduria: „Esame žvaigždžių vaikai tikrąja žodžio prasme“ (iš pranešimo rankraščio, 2004 m.). Tai pripažinti nėra pažeminimas. Būti Visatos dalimi nėra gėdinga. Senovėje žmogų mėgta vadinti mikrokosmu. Jame yra visas kosmosas, o jis – jame. Tiesiog viliojantis užsiėmimas ieškoti atitikimų, jungiančių žmogų su tai, kas mažiausia ir kas didžiausia, su be galo mažų atomų pasauliu ir neišmatuojamai plačiu galaktikų pasauliu.

Todėl žmogus nepažeminamas ir tada, kai pasirodo, jog žmogaus atsiradimas mūsų Žemėje turi ilgą istoriją. Ilgas „hominizacijos“ kelias yra intensyvių tyrimų objektas. Tiesa, tikslaus mūsų kilmės medžio rekonstrukcija darėsi juo netvirtesnė, juo daugiau žinių radosi. Ar kilmė bendra? Ar būta kelių „ištakų“? Bet svarbiausia: nuo kada galima kalbėti apie žmogų? Ar perėjimas tarp žmogaus ir gyvūnų tolydus? Jei žmogus, „homo sapiens“, išsirutuliojo iš hominidų, panašių iš žmones rūšių, kaip hominidai tapo žmonėmis?

Antropologai nurodo anatominius ir kultūrinius požymius, liudijančius ypatingą žmogaus rangą (plg. R. Koltermann, *Grundzüge der modernen Naturphilosophie. Ein kritischer Gesamtentwurf*, Frankfurt 1994, 212–265): smegenų dydis, vertikali eiseną, ugnies naudojimas, tradicijų kūrimas, įrankių gamyba bei naudojimas ir galiausiai kalba. Kaip visa tai atsirado? Kas žmogų padarė žmogumi? Genai? Bet jei šimpanzių genetinis kodas beveik toks pats kaip žmogaus – kur skirtumas?

Tačiau ar reikia daryti skirtumą? Daugelis šiandien to tiesiog nenori suvokti, priimti. Jie, kaip jau Antikos filosofas Kelsas, nurodo stulbinančius žmogaus ir gyvūno panašumus, kartais leidžiančius už mus pranašesniai pasirodyti ir gyvūnui.

Nedideliu anekdotu galima išryškinti, kodėl skirtumas – nepaisant visos giminystės – nepaneigtinas, kodėl jis, sąžiningai žvelgiant, kiekvienam visiškai aiškiai suvokiamas.

Vienas mano kolega ir brolis dominikonas per kasdienes užstalės pokalbius vis „pradžiuogindavo“ mus savo sumanymu parašyti filosofijos veikalą, kuriame įrodinė-

tu, jog žmogus nesiskiria nuo gyvūno. Jam mums apie tai vis pasakojant, vieną dieną vienam broliui trūko kantrybė ir jis paklausė: „Tėve X, ar ta knyga bus autobiografinė?“ Mūsų juokas – ir jo sutrikęs tylėjimas – buvo aiškus atsakymas.

Gyvūnas ir žmogus skiriasi, iš pagrindų skiriasi. Mes nežinome, kada raidoje žmogaus link tas skirtumas pasirodė. Tačiau protu akivaizdžiausiai žinome, jog jis yra. Kas jį sudaro? Sąmonė? Ir gyvūnams būdingas tam tikras sąvokimas. Santykis? Ir gyvūnams nesvetimas tam tikras santykis – tiek vienas kito atžvilgiu, tiek, dažnai jaudinamai, žmonių atžvilgiu. Buvimas asmeniu? Neabejotinai, tačiau kas sudaro asmenį?

Man ypač patinka prietis, išplėtotą vokiečių filosofo Hanso-Eduardo Hengstenbergo: jo nuomone, žmogaus *specificum* yra „gebėjimas paversti ką nors objektu“, tai yra galimybė peržengti netarpiškai gyvybiškus interesus bei poreikius ir suvokti save ir kitus bei kita kaip juos pačius. Aš ne tik jaučiu, bet ir galiu savo jausmus svarstyti, imtis jų kaip „objektų“, daryti jiems poveikį. Aš nesu „panardintas“ į savo pasaulį, bet galiu į jį žvelgti, jį keisti, lyginti, užimti jo atžvilgiu kritinę poziciją. Aš galiu apie jį bei save patį mąstyti. Bet tai negali kilti iš gyvybės medžiagos, gyvos materijos. Ji, taip saktant, negali „savęs stebėti“ ir užimti pozicijos savo atžvilgiu.

Tikra tiesa, šimpanzių ir žmonių genomas beveik vienodas. Tačiau nė viena šimpanzė niekada nesidomės savo genomu, nekalbant jau apie jo iššifravimą. Jos pasaulis baigiasi bananais, dauginimusi, savo aplinka bei poreikiais. Tuo tarpu žmogus gali tirti savo ir, be to, šimpanzės genomą. Jis gali domėtis savo giminiškumu šimpanzei. Bet tą daryti jis gali tik todėl, kad apdovanotas dvasia. Tik žmogui gali ateiti mintis rašyti knygas, kuriose ginčijamas jo kitoniškumas gyvūno atžvilgiu. Tam reikia dvasios, proto ir valios.

Ideologinis evoliucionizmas šia laisve remiasi. Dėl žmogaus dvasiškumo jis gali plėtoti teorijas, kildinančias šią dvasią iš materijos. Tą patį daro evoliucinė pažinimo teorija, žmogaus gebėjimą pažinti norinti kildinti tik iš evoliucinių prisitaikymo bei išgyvenimo privalumų. Tą patį daro ir evoliucinė etika, etinį elgesį norinti aiškinti tik evoliuciniu naudingumu. Kad visi šie mėginimai pavykti negali, parodyta ne kartą. Dvasios neįmanoma išvesti iš materijos, net jei mūsų dvasinėms funkcijoms ir reikalingos bendrosios materialinės sąlygos. Mąstymui reikia smegenų, tačiau smegenys negimdo mąstymo, lygiai kaip fortepijonas negimdo Mocarto koncertų fortepijonui. Be fortepijono jie negalėtų suskambėti, tačiau fortepijonas tėra būtinas instrumentas, jis nėra nei kompozitorius, nei koncertas fortepijonui.

Štai čia glūdi takoskyra tarp materialistinio ir dvasiai erdvės suteikiančio požiūrio. Ši linija eina pirmiausiai

ne tarp tikėjimo ir mokslo, bet tarp protingo ir neprotingo požiūrio. Materializmo, proto akimis, pagrįsti neįmanoma, jis vidujai prieštaringas. Vadovaujantis moksliniu metodu, nuo dvasios ir proto klausimo, žinoma, galima nusigręžti ir teieškoti materialių priežasčių bei sąryšių. Tačiau toks metodologinis apsiribojimas yra dvasinis apsisprendimas. Tą padaryti gali tik laisvi subjektai. Tik žmonės su savo protu gali iškelti dvasią už skliaustų; neturėdami proto, jie to padaryti neišstengtų. Tik protas gali neigti protą – ir taip pasirodyti neprotingas!

Iš kur žmogus?

Visa tai gali pasirodyti šiek tiek sudėtinga, tačiau iš esmės yra visiškai aišku ir suprantama. Ši – apskritai klasikinė – materializmo paneigimą norėčiau pailiustruoti gražiu pavyzdžiu, pateiktu žydų filosofo Hanso Jonas. Rašydamas savo didžią „Atsakomybės etiką“, jis aiškiai suvokė, jog jei nėra dvasios, sielos ir laisvos valios, kalbėti apie etiką ir atsakomybę beprasmiška. Genai atsakomybės neprisiima. Juk jie netraukiami teisman, kai ima gaminti vėžio ląsteles. Atsakomybė netraukiami ir gyvūnai. Atsakingi tik žmonės, nes (paprastai) turi atsiskaityti už savo darbus. Materializmą paneigia kiekviena ūkinė įmonė. Juk ūkinėje veikloje man tenka atsakomybė, kitaip negu skruzdėms ir bitėms, kurios darbuojasi, tačiau už klaidas neatsako. Jos ir negali daryti klaidų, nes jų elgesys valdomas instinktų. Klysti gali tik laisvos būtybės. Materialistinę žmogaus sampratą griaua kasdienybė. Tačiau į žmogaus materialistinio aiškinimo klaidą vis dėlto įpuola ir labai protingi žmonės. Štai pavyzdys, kurį pateikia Hansas Jonas materializmui paneigti:

„Maždaug 1845 m. Berlyne susibūrė grupė jaunų vieniščių fiziologų, garsiojo Johanneso Müllerio mokinių, norėjusių pertvarkyti fiziologiją į „tikslųjį“ mokslą ir kas savaitę susirinkdavusių fiziko Gustavo Magnuso namuose. Du iš jų, Ernstas Brücke ir Emilis du Bois-Reymondas, tiesiog „prisiekė“ įrodyti tiesą, kad organizme neveikia jokios kitos jėgos, išskyrus fizikines-chemines“. Kaip trečiasis prie jų netrukus prisidėjo jaunas Helmholtzas, su kuriuo jie 1845 m. susipažino pas Magnusą. Visi trys, kiekvienas kopdamas į šlovės aukštumas, liko ištikimi savo jaunystės tikslui – ir susilaukė nuostabios mokslinės sėkmės. Kas jiems išsprūdo iš akių, buvo tai, kad jie pasižadėdami jau elgėsi priešingai pažadui... Pačiu savo įžado faktu jie suponavai, kas nefiziška, savo santykį su tiesa, galią kontroliuoti savo smegenų veiklą, būtent tai, ką jie savo įžadu apskritai neigė... Ką nors žadėti tikint gebėjimu tai išpildyti ir kartu galimybę pažadą sulaužyti reiškia pripažinti tikrovės visumoje jėgą, besiskiriančią nuo neorganinių kūnų sąveikoje veikiančių, „materijai būdingų“ jėgų“ (*Macht und Ohnmacht der Subjektivität*, Frankfurt 1981, 13 ir t.).

Kas iš to išplaukia? Trys mokslininkai savo moksliniuose tyrimuose pagrįstai apsiriboję „fizinėmis-chemi-

nėmis“ jėgomis. Tačiau jie klydo tardami, jog tuo apie žmogų viskas pasakytą. Jų „pažadas“ rodo egzistuojant dvasios, sielos, proto, laisvės matmenį, kuris pats vėlgi negali būti materialinių dvasios veikimo sąlygų produktas.

Bet jei žmogaus dvasia negali kilti iš jo materialinių sąlygų, tai iš kur ji yra? Protas verčia mus tarti žmogui esant dvasinį pradą, kuris filosofinėse tradicijose dažniausiai vadinamas „siela“. Tiksliai siela padaro žmogų žmogumi. Jos neįmanoma „įrodyti“ gamtamoksliskai, tačiau be jos, be šio materiją pranokstančio dvasinio prado, nebūtų mokslo, kuris juk yra „dvasinis užsiėmimas“.

Siela yra nemirtinga

Siela yra nemirtinga. Prie tokios išvados filosofai prieina pradėdami Sokratu. Kai kurie, tiesa, tardavo, kad dėl to ji turi būti amžina. Bažnyčia, priešingai, moko, kad „sielos tiesiogiai sukuriamos Dievo“. Tokia išsara pateikiama 1950 m. enciklikoje *Humani generis*, kurioje popiežius Pijus XII teigia, jog pažiūra, kad žmogaus kūnas kyla iš jau egzistuojančios ir gyvos materijos, tikėjimui neprieštarauja. Tuo tarpu žmogaus dvasinė siela negali būti evoliucijos vaisius. Ji taip pat nėra tėvų „gaminys“ (plg. KBK 366). Ji tiesiogiai sukurta Dievo. Tai – tvirtas ir aiškus Bažnyčios tikėjimo mokymas. Šis mokymas tėra konkretus Biblijos mokymo apie ypatingą žmogaus, vienintelės gyvos būtybės, sukūrimą „pagal Dievo paveikslą ir panašumą“ (plg. *Pr* 1, 26) pritaikymas. Antrajame pasakojime apie sukūrimą žmogus, tiesa, paimamas iš žemės, iš jos padaromas, tačiau gyva būtybe, žmogumi, jis tampa tiksliai Dievui įkvėpus jam „gyvybės alsavimą“ (*Pr* 2, 7).

Su visomis gyvomis būtybėmis ji vienija jo žemiška kilmė, tačiau žmogus jis yra Dievo jam „įkvėptas“ sielos dėka. Tai suteikia jam nepamainomą orumą, tačiau kartu ir atsakomybę, jį iškeliančią virš visų kitų gyvų būtybių ir kartu paskiriančią jų ganytoju.

„Musė buvo sukurta anksčiau už tavę“

Ar žmogus yra „kūrinių viršūnė“? Ar „trys pažeminimai“ dar nesugriauti?

1. Tiesa, kad mūsų Žemė yra dulkelė Visatoje. Tačiau vis labiau aiškėja, kokia ši planeta neįsivaizduojamai privilegijuota, kokia tiesiog neįtikėtina šioje planetoje, mūsų tėvynėje, yra gyvybė. Žemė nėra centras, tačiau mes gyvename įstabiausioje *privileged planet* (taip vadinasi G. Gonzales ir J. W. Richards knyga, Washington 2001). Niekada neturime užmiršti: šioje planetoje esame – taip atrodo – vienintelės būtybės, galinčios apie tai žinoti ir sužinoti vis daugiau stebėtinų dalykų.

2. Tiesa, kad esame gamtos dalis, įterpti į didįjį pasaulio tapsmo procesą. Tačiau mes apie tai žinome ir galime savo vietą šiame tapsme tirti, apmąstyti ir nepakartojamai laisvai daryti iš to išvadas – atsakingas arba žalingas.

3. Tiesa, kad taip pat esame valdomi instinktų, determinuojami potroškių, bet kartu taip pat galime tai tyrinėdami išsiaiškinti. Be to, esame įpareigoti pakilti virš savo potroškių bei juos atsakingai tvarkyti.

4. Žodžiu, atidžiau pažvelgus, kūrinių „viršūnė“ nebuvo nuvainikuota. Neišpasakytai pagausėjusios žinios teturėtų mus padaryti kuklesnius, dėkingesnius ir labiau suvokiančius atsakomybę.

Šią katechezę užbaigsiu dviem rabiniskomis ištaromis. Žydų išmintis dažnai tokia vaizdinga ir visada ne be humoro gaidos, o humoras pastato mus į vietą, kai imame save laikyti perdėm svarbiais.

Pirmoji: „Kodėl žmogus buvo sukurtas šeštą dieną? Kad, kai jis pasidarys pernelyg išpuikęs, jam būtų galima atsakyti: neturi pagrindo puikuotis, musė buvo sukurta anksčiau už tavę“ (Tosefta Sanhedrin VII, 4–5; cit. iš: E. Urbach, *The Sages*, Jerusalem 1975, 218). Antroji: „Žmogus vertas viso kūrimo darbo“ (R. Nathano *Avot*; cit. iš: E. Urbach, op. cit., 214).

Iš šių abiejų išplaukia trečia rabiniškoji išsara, kurią mėgsta cituoti tėvas Georgas Sporschillis, didelis gatvės vaikų draugas: „Kas išgelbėja gyvybę, išgelbėja visą pasaulį“.

*Katechezės spausdinamos
leidus kardinolui Christophui Schönbornui*